

Gebruikershandleiding voor leerkrachten

Gesprekshandleiding bij het boek <i>Game Over – Alles over doodgaan</i>	2
Doel van deze les.....	2
Voor wie?.....	2
Basisafspraken voor het gesprek.....	3
Opbouw van de les - 60 minuten.....	3
1. Opening - 5 minuten.....	3
2. Voorlezen - 10 minuten.....	4
Optie A - De inleiding.....	4
Optie B - De casus “Pech”	4
Optie C - De casus “Tijd”	4
Optie D - Een fragment over kinderen die vragen mogen stellen.....	4
3. Eerste gesprek - 10 minuten.....	4
4. Vragenronde - 20 minuten.....	5
5. Afronding - 10 minuten.....	6
Wat je beter wel en niet kunt zeggen.....	7
Liever wel.....	7
Liever voorzichtig met.....	7
Als een kind persoonlijk wordt.....	8
Werkvormen voor na het gesprek.....	8
1. Vraagmuur.....	8
2. Herinneringswoord.....	8
3. Briefje aan iemand.....	9
4. Wat helpt?.....	9
Voor ouders/verzorgers.....	9
Kernboodschap voor de leerkracht.....	10

Gesprekshandleiding bij het boek *Game Over – Alles over doodgaan*

Doel van deze les

Deze handleiding helpt leerkrachten om met kinderen in de klas in gesprek te gaan over ziekte, doodgaan, dood zijn, afscheid nemen en vragen die daarbij kunnen ontstaan.

Het doel is niet om kinderen verdrietig te maken. Het doel is ook niet om alle antwoorden te geven. Het doel is wél om ruimte te maken voor vragen, gedachten en gevoelens. Want kinderen denken vaak meer over doodgaan na dan volwassenen vermoeden. En juist als volwassenen het onderwerp vermijden, kan het groter, spannender of eenzamer worden.

Game Over is geschreven om moeilijke onderwerpen eerlijk en begrijpelijk te maken. Het boek volgt het einde van een leven in stappen: ziek worden, ziek zijn, doodgaan en dood zijn. In het boek staat ook nadrukkelijk dat kinderen niet alles in één keer hoeven te lezen, dat ze mogen stoppen, overslaan, later verder lezen en dat alle gedachten en gevoelens er mogen zijn.

Voor wie?

Deze bespreking is geschikt voor leerlingen vanaf ongeveer groep 5/6 van de basisschool, afhankelijk van de klas, de situatie en de aanleiding. De handleiding kan ook gebruikt worden in groep 7 en 8, of in de onderbouw van het voortgezet onderwijs.

Let op: elke klas is anders. Soms is er recent iemand overleden. Soms is een ouder, opa, oma, broer, zus of leerkracht ernstig ziek. Soms weten kinderen daar nog weinig van, soms zitten ze er middenin. Stem de les daarop af.

Vorbereiding voor de leerkracht

Lees vooraf in ieder geval:

- de inleiding van het boek;
- één of twee casussen;
- een stuk uit het hoofdstuk dat past bij de aanleiding in de klas.

edenk vooraf ook:

Is er op dit moment een leerling direct geraakt door ziekte of overlijden?

Bespreek dan eventueel vooraf met ouders/verzorgers of het goed voelt om dit onderwerp klassikaal te behandelen.

Wil een leerling iets delen, of juist niet?

Maak duidelijk dat niemand verplicht is om persoonlijke verhalen te vertellen.

Is er nazorg nodig?

Zorg dat leerlingen na de les nog even naar je toe kunnen komen. Sommige vragen komen pas later.

Basisafspraken voor het gesprek

Schrijf deze afspraken eventueel op het bord.

1. Je hoeft niets te vertellen wat je niet wilt vertellen.
2. Lachen mag soms ook. Dat betekent niet dat je het onderwerp niet serieus neemt.
3. Alles wat je voelt is oké: verdriet, nieuwsgierigheid, ongemak, niets voelen, alles tegelijk.
4. We luisteren naar elkaar.
5. Niet elke vraag heeft meteen een antwoord.
6. Je mag altijd later nog een vraag stellen.

Een goede openingszin kan zijn:

“Vandaag praten we over een onderwerp waar iedereen vroeg of laat mee te maken krijgt, maar waar we vaak weinig over praten: doodgaan. We doen dat rustig. Je hoeft niets te zeggen. Vragen stellen mag altijd.”

Opbouw van de les - 60 minuten

1. Opening - 5 minuten

Begin rustig. Benoem waarom jullie dit gesprek voeren.

Voorbeeld:

“We lezen of bespreken vandaag stukjes uit *Game Over*. Dat boek gaat over doodgaan. Niet omdat doodgaan leuk is, maar omdat het bij het leven hoort. Veel kinderen hebben er vragen over. Soms grote vragen, soms praktische vragen. Vandaag is er ruimte voor die vragen.”

Vraag daarna niet meteen: “Wie heeft er iemand verloren?”

Dat kan te direct zijn.

Begin liever algemeen:

“Welke woorden horen volgens jullie bij dit onderwerp?”

Schrijf woorden op het bord. Bijvoorbeeld: ziek, oud, verdriet, begrafenis, hemel, missen, kanker, opa, bang, herinnering, ziekenhuis, afscheid.

---

2. Voorlezen - 10 minuten

Kies één kort fragment uit het boek. Geschikte fragmenten zijn bijvoorbeeld:

Optie A - De inleiding

Voor een algemene les over doodgaan en vragen stellen.

Optie B - De casus “Pech”

Voor een gesprek over ziek worden, schuldgevoel en de vraag: “Hoe kan iemand zo ziek worden?”

Optie C - De casus “Tijd”

Voor een gesprek over ongeneeslijk ziek zijn, tijd krijgen en niet meteen doodgaan.

Optie D - Een fragment over kinderen die vragen mogen stellen

Voor een gesprek over openheid en eerlijkheid.

Lees niet te lang voor. Het gesprek is belangrijker dan het aantal gelezen bladzijden.

Na het voorlezen kun je vragen:

“Welk woord of welke zin bleef bij je hangen?”

Laat kinderen eventueel eerst even nadenken of iets opschrijven.

---

3. Eerste gesprek - 10 minuten

Gebruik open vragen. Niet toetsen, maar verkennen.

Mogelijke vragen:

- Wat vond je duidelijk aan dit fragment?
- Wat vond je moeilijk?
- Was er iets dat je nog niet wist?
- Was er iets dat je anders dacht?
- Waarom denk je dat volwassenen soms niet graag over doodgaan praten?
- Helpt het om duidelijke woorden te gebruiken, zoals dood, doodgaan en ongeneeslijk ziek?
- Wat kan er gebeuren als volwassenen te geheimzinnig doen?

Belangrijk: verbeter kinderen niet te snel. Laat ze eerst denken en praten.

Als een kind iets zegt dat feitelijk niet klopt, kun je rustig zeggen:

“Ik snap dat je dat denkt. In het boek wordt het iets anders uitgelegd. Zullen we daar samen naar kijken?”

---

4. Vragenronde - 20 minuten

Dit is het belangrijkste deel van de les.

Geef kinderen de mogelijkheid om vragen anoniem op te schrijven. Dat werkt vaak beter dan vingers opsteken.

Laat ze op een briefje één vraag schrijven. Dat mag een grote vraag zijn, maar ook een praktische.

Voorbeelden van vragen die kunnen komen:

- Doet doodgaan pijn?
- Weet je dat je doodgaat?
- Wat gebeurt er met je lichaam als je dood bent?
- Kun je doodgaan van verdriet?
- Waarom krijgen mensen kanker?
- Is doodgaan hetzelfde als slapen?
- Wat gebeurt er op een begrafenis?
- Waar ga je heen als je dood bent?
- Mag je lachen als iemand dood is?
- Waarom huilen sommige mensen niet?
- Is het mijn schuld als iemand ziek wordt?
- Kan een kind ook doodgaan?

Leg vooraf uit:

“Sommige vragen hebben een medisch antwoord. Sommige vragen hebben een geloofsantwoord. Sommige vragen hebben een gevoelsantwoord. En sommige vragen hebben niet één antwoord.”

Verdeel vragen eventueel in drie soorten:

Weetvragen

Bijvoorbeeld: Wat is kanker? Wat is een begrafenis?

Denkvragen

Bijvoorbeeld: Waarom vinden mensen de dood eng?

Geloofs- of levensvragen

Bijvoorbeeld: Waar ga je heen na de dood?

Bij geloofs- en levensvragen kun je zeggen:

“Daar denken mensen verschillend over. Sommige mensen geloven dat er iets is na de dood. Andere mensen denken dat het leven stopt. In deze klas hoeven we het niet allemaal hetzelfde te zien.”

---

5. Afronding - 10 minuten

Eindig niet te zwaar. Kinderen moeten weer verder kunnen met hun schooldag.

Vraag bijvoorbeeld:

“Wat neem je mee uit dit gesprek?”

Of:

“Welke zin zou je willen onthouden?”

Je kunt kinderen ook één van deze zinnen laten aanvullen:

- Ik heb vandaag geleerd dat...
- Ik vraag me nog af...
- Ik vond het fijn dat...
- Ik vond het moeilijk dat...
- Ik wil later nog eens praten over...

Sluit af met iets rustigs:

“We hebben vandaag gepraat over iets groots. Misschien vond je het verdrietig, misschien interessant, misschien allebei. Dat is allemaal goed. Als je later nog een vraag hebt, mag je die altijd stellen.”

Wat je beter wel en niet kunt zeggen

Liever wel

Gebruik duidelijke woorden:

- dood
- doodgaan
- overleden
- ongeneeslijk ziek
- lichaam
- afscheid
- missen

Zeg bijvoorbeeld:

“Dood betekent dat je lichaam helemaal is gestopt met werken.”

Of:

“Als iemand ongeneeslijk ziek is, betekent dat dat dokters die persoon niet meer beter kunnen maken. Vaak kunnen ze nog wel helpen om klachten minder erg te maken.”

Liever voorzichtig met

Zinnen als:

- “Hij is gaan slapen.”
- “Ze is op reis gegaan.”
- “We zijn hem kwijt.”
- “Oma is een sterretje geworden.”

Deze woorden kunnen voor kinderen verwarrend zijn. Vooral jonge kinderen kunnen denken dat slapen gevaarlijk is, dat iemand terugkomt van reis, of dat je iemand letterlijk kwijt bent.

Je kunt wel zeggen:

“Sommige mensen vinden het fijn om te zeggen dat iemand een sterretje is geworden. Dat is een beeld. Maar dood betekent dat het lichaam niet meer leeft.”

Als een kind persoonlijk wordt

Soms vertelt een kind ineens iets groots.

Bijvoorbeeld:

“Mijn opa is dood.”

“Mijn moeder heeft kanker.”

“Ik ben bang dat ik doodga.”

Reageer rustig. Maak het niet te groot, maar ook niet te klein.

Mogelijke reacties:

“Dank je wel dat je dat vertelt.”

“Dat kan heel verdrietig of spannend zijn.”

“Wil je er nu iets over zeggen, of liever later even met mij alleen?”

“Je hoeft niet alles aan de klas te vertellen.”

Vermijd:

“Dat komt vast goed.”

“Daar hoef je niet bang voor te zijn.”

“Niet aan denken.”

Beter is:

“Ik snap dat die gedachte kan komen. Zullen we daar straks samen nog even over praten?”

Werkvormen voor na het gesprek

Als er tijd is, of als vervolgopdracht:

1. Vraagmuur

Laat leerlingen anoniem vragen opschrijven. Hang ze op. Beantwoord er elke dag of week een paar.

2. Herinneringswoord

Laat leerlingen één woord opschrijven dat hoort bij iemand of iets dat ze missen. Dat hoeft geen overleden persoon te zijn. Het kan ook een huisdier zijn, een oude school, een vriendschap, een plek.

3. Briefje aan iemand

Laat leerlingen een briefje schrijven aan iemand die ze missen, of aan iemand over wie ze zich zorgen maken. Ze hoeven het niet te delen.

4. Wat helpt?

Maak samen een lijst:

Wat kan helpen als iemand verdrietig is?

Voorbeelden:

- luisteren
- erbij blijven
- een kaartje sturen
- iets tekenen
- samen spelen
- niet steeds vragen hoe het gaat
- juist wél vragen hoe het gaat
- gewoon normaal doen

Bespreek dat dit per persoon verschilt.

Voor ouders/verzorgers

Het is verstandig om ouders vooraf of achteraf kort te informeren.

Voorbeeldtekst:

Beste ouders/verzorgers,

Binnenkort bespreken wij in de klas het boek *Game Over – Alles over doodgaan*. Dit boek helpt kinderen om op een eerlijke en begrijpelijke manier na te denken over ziekte, doodgaan

en dood zijn. We doen dit rustig en zorgvuldig, met veel ruimte voor vragen. Kinderen hoeven niets persoonlijk te delen.

Het kan zijn dat uw kind thuis nog vragen stelt. Dat is normaal. U hoeft niet overal meteen een perfect antwoord op te hebben. Luisteren is vaak al genoeg.

Als er omstandigheden zijn waardoor dit onderwerp voor uw kind extra gevoelig is, laat het ons dan gerust weten.

Kernboodschap voor de leerkracht

Je hoeft geen arts, psycholoog of rouwdeskundige te zijn om dit gesprek te voeren.

Je hoeft vooral dit te doen:

rustig blijven, eerlijk zijn, luisteren, ruimte geven.

Kinderen kunnen moeilijke onderwerpen vaak beter aan dan volwassenen denken. Wat ze vooral nodig hebben, is een volwassene die niet wegstapt.
